



## COVID ПАНДЕМИЯСИ ШАРОИТИДА ОЛИЙ ТАЪЛИМДА БОШҚАРУВ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Шакирова Фарангиз Фирдавсовна

СамИСИ 1-босқич магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6603358>

### MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 10-may 2022

Ma'qullandi: 14-may 2022

Chop etildi: 31-may 2022

### KALIT SO'ZLAR

пандемия, модернизация, олий таълим, бошқарув тизими, ташкилий-иқтисодий, малакали кадр, интернет, технологик компания, механизми, тенденциялар, трендлар, ташқи муҳит, таълим методологияси.

### ANNOTATSIYA

Мазкур мақолада пандемия шароитида олий таълим муассасаларида бошқарув тизимини шакллантиришнинг назарий асослари тадқиқ этилган. Шу билан бир қаторда, олий таълимни давлат томонидан бошқариш тизими самарадорлигига ва профессор-ўқитувчилар учун яратилган шароитлар, улар томонидан таълим беришда қўлланилаётган таълим-тарбия усулларининг таъсирчанлигига холисона баҳо бериш. Таълим беришда юқори сифатни таъминлаш юзасидан таъсирчан жамоатчилик назоратини ўрнатиш, бу борада оммавий ахборот воситалари ва бошқа фуқаролик жамияти институтлари билан яқиндан ҳамкорлик қилиш тўғрисида маълумот берилган.

Дунёда COVID-19 пандемияси билан боғлиқ кескин вазиятнинг сақланиб қолиши олий таълим тизими фаолиятига ҳам жиддий таъсир ўтказди. Жаҳоннинг деярли барча мамлакатларидаги олий таълим муассасаларида (кейинги ўринларда ОТМ) ўқув режалари, таълим методологияси ва фаолиятни ташкил этиш шакллари пандемия шароитига мос равишда қайта кўриб чиқилмоқда ёки тубдан янги ёндашувлар жорий этилмоқда. COVID-19 пандемияси туфайли қабул қилинган карантин чоралари биринчилардан бўлиб таълим муассасалари ўзгаришларга дуч келдилар: масофадан туриб билим олиш вақтида, виртуал кундаликлар пайдо

бўлди, кейинчалик эса имтиҳонларни онлайн топшириш имконияти туғилди. Албатта, мазкур ўзгаришларнинг олий таълим фаолиятига узоқ (стратегик) ёки қисқа муддатли (тактик) ижобий ёки салбий таъсирини объектив баҳолаш учун маълум муддат талаб этилди. Аммо шунга қарамасдан, фавқулудда вазиятларда юзага келадиган муаммоларни бартараф этиш, тезкор ўзгарувчан ташқи муҳит шароитига мослашувчанлик имкониятларини ошириш, узоқ муддатли даврда тўхтовсиз ривожланиш ва олий таълим муассасалари фаолияти самарадорлигини таъминлаб берувчи бош омил сифатида ОТМ бошқарув тизимини қайд этишимиз мумкин.



Фикримизча, олий таълим муассасалари бошқарув тизимини ривожлантириш, шунингдек, мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги роли ва аҳамиятини ошириш бўйича тегишли таклиф ва тавсияларни ишлаб чиқишда қуйидаги хусусиятлар эътиборга олиниши мақсадга мувофиқ:

-биринчидан, пандемия шароитида кескин карантин чораларининг жорий қилиниши натижасида ОТМ бошқарув тизимининг моҳиятан янги тамойиллар асосида ташкил этиш заруратини юзага келтирди;

-иккинчидан, олиб борилаётган ислохотлар натижасида ОТМларнинг аксарияти ўз-ўзини молиялаштириш тизимига ўтиши ҳисобига фаолиятга бозор механизмларини жорий қилиниши. Хусусан,

молиялаштиришнинг ички ва ташқи манбалари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш бошқарув тизимининг бош вазифаларидан бирига айланди;

-учинчидан, олий таълим муассасалари фаолиятининг асосий йўналиши бўлган таълим соҳасига топ-100 таликдаги университетлар, интернет ва технологик компанияларнинг кириб келиши оқибатида юзага келган рақобат курашининг кескинлашуви ОТМ бошқарув тизимининг ташкилий тузилмаси ва функционал вазифаларини қайта кўриб чиқишни талаб қилмоқда;

-тўртинчидан, олий таълим соҳасини ривожлантириш стратегиясига мувофиқ қабул квоталарини ўрнатиш имкониятларини ортиши ҳамда таълим жараёнини ташкил этишда академик мустақилликнинг тақдим этилиши билан бошқарув тизими олдида турган вазифалар кўлами кенгайди;

-бешинчидан, мамлакатларнинг жаҳондаги мавқеини, шунингдек, исталган кўринишдаги факулдда вазиятлардан тезкорлик ва кам талофат билан чиқиб кетиш имкониятларини белгилаб берувчи бош омиллардан бири сифатида инсон капиталини ривожланишига бўлган эътибор кучайди.

Қайд этилган хусусиятлар, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида [1] олий таълим муассасаларини тизимли ривожлантириш ва бошқарув фаолиятини такомиллаштириш вазифаларининг белгиланиши ОТМ бошқарув тизимини ташкилий-назарий жиҳатларини тадқиқ қилишнинг долзарблигини асослайди.

Ўзбекистон Республикасида олий таълимни тизимли ислох қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш ўз олдида мақсад қилиб қўйди. Унда олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтказиш мақсад қилиб қўйилди. Унда:

-халқаро тажрибалардан келиб чиқиб, олий таълимнинг илғор стандартларини жорий этиш, жумладан ўқув дастурларида назарий билим олишга йўналтирилган таълимдан



амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтирилган таълим тизимига босқичма-босқич ўтиш;

-олий таълим муассасаларида таълим, фан, инновация ва илмий-тадқиқотлар натижаларини тижоратлаштириш фаолиятининг узвий боғлиқлигини назарда тутувчи «Университет 3.0» концепциясини босқичма-босқич жорий этиш;

-хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш, пуллик хизматлар кўламини кенгайтириш ва бошқа бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига олий таълим муассасаларида технопарк, форсайт, технологиялар трансфери, стартап, акселератор марказларини ташкил этиш ҳамда уларни тегишли тармоқ, соҳа ва ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини тадқиқ қилувчи ва прогнозлаштирувчи илмий-амалий муассасалар даражасига олиб чиқиш;

-профессор-ўқитувчилар, талабалар ўртасида сўровлар ўтказиш, жамоатчилик ва иш берувчиларнинг фикрини ўрганиш ҳамда илғор хорижий тажрибаларни таҳлил қилиш орқали олий таълим сифатини ошириш, ўқув дастурларини такомиллаштириш ва замонавий педагогик технологияларни жорий этиш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқиш;

-олий таълимни давлат томонидан бошқариш тизими самарадорлигига ва профессор-ўқитувчилар учун яратилган шароитлар, улар томонидан таълим беришда қўлланилаётган таълим-тарбия усулларининг таъсирчанлигига ҳолисона баҳо бериш;

-таълим беришда юқори сифатни таъминлаш юзасидан таъсирчан

жамоатчилик назоратини ўрнатиш, бу борада оммавий ахборот воситалари ва бошқа фуқаролик жамияти институтлари билан яқиндан ҳамкорлик қилиш;

-халқаро алоқалар натижадорлигини таҳлил қилиб бориш, қўшма дастурлар самарадорлигини баҳолаш, ҳамкорликнинг янги шакллари ривожлантириш, чет эллик профессор-ўқитувчилар ва хориждаги ватандошларни олий таълим тизимига жалб этиш бўйича таклифлар тайёрлаш; -олий таълим муассасалари фаолияти самарадорлигини баҳолаш ва такомиллаштириш бўйича илғор хорижий тажрибаларни ўрганиш асосида уларни республика олий таълим муассасалари шароитида қўллаш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш.

COVID-19 пандемияси туфайли қабул қилинган карантин чоралари биринчилардан бўлиб таълим муассасалари ўзгаришларга дуч келдилар: масофадан туриб билим олиш бошланди, виртуал кундаликлар пайдо бўлди, кейинчалик эса имтиҳонларни онлайн топшириш имконияти туғилди. Бунинг натижасида Самарқанд олий таълимлари талаба ёшларига ҳам ўз таъсирини ўтказмай қолмади.

Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида [1] олий таълим муассасаларини тизимли ривожлантириш ва бошқарув фаолиятини такомиллаштириш вазибаларининг белгиланиши ОТМ бошқарув тизимини ташкилий-назарий жиҳатларини тадқиқ қилишнинг долзарблигини асослайди.



Пандемия шароитида ОТМ бошқарув тизимини шакллантириш масалалари кўплаб нуфузли халқаро ташкилотларнинг аналитик тадқиқотларида ўз аксини топган. Хусусан, Университетлар халқаро ассоциацияси (international association of universities) томонидан blended learning, flipped classroom каби стратегияларга асосланган онлайн таълим методологияларини қўллаш, тегишли платформалар ва рақамли воситаларни танлаш ҳамда ушбу жараёнларни ташкил этиш юзасидан тавсияномалар ишлаб чиқилган [2].

Бир қатор тадқиқотларда қайд этилишича, ОТМ фаолиятини масофадан туриб ташкил этишда техник ва меъёрий чекловлардан ташқари ходимлар жамоасини бошқариш, ходимлар фаолияти натижаларини баҳолаш, иш ҳақини тўлаш тизимини ўзгартириш ва шароитга мос келувчи бошқарув қарорларини қабул қилишда жиддий камчиликлар кузатилган [3].

Мазкур илмий мақолада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармонида белгиланган вазифалар ҳамда ушбу йўналишда иқтисодчи олимларнинг фикр ва мулоҳазаларини эътиборга олган ҳолда илмий мушоҳода, таққослаш, гуруҳлаш, эксперт баҳолаш, таҳлил ва бошқа усуллардан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Бошқарув ва бошқарув тизими категорияларининг иқтисодий моҳияти юзасидан илмий ва амалий манбалар таҳлили асосида

қуйидагиларни қайд этиш мумкин: - бошқарув алоҳида фаолият йўналиши бўлиб, унинг миссияси ташкилотнинг ташқи муҳити томондан белгилаб берилган мақсадлар ва уларни амалга ошириш учун зарур бўлган ички имкониятлар ўртасидаги мувофиқликни таъминлашдан иборат. Бундай ҳулоса: а) ташқи муҳит томонидан белгиланган мақсад ва вазифалар ижро учун биринчи навбатдаги масала эканлиги; б) ташқи муҳит талабларига мос келувчи ички имкониятларни ривожлантириш механизмлари ва воситаларини трансформациялаш зарурлиги; в) ташқи муҳит талабларини амалга ошириш ва трансформациялаш жараёнларининг муваффақиятини таъминловчи ташкилий тузилмани шакллантириш лозимлиги; г) ташқи муҳитдаги ўзгаришларга мос равишда бошқарув объектига таъсир ўтказиш усулларини тўхтовсиз янгилаб бориш; ва д) ички ва ташқи молиялаштириш манбалари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш учун фаолиятнинг янги йўналишларини жорий этиш зарурлиги билан изоҳланиши мумкин; - тизимлилик тамойилларига мос равишда исталган ташкилот очик тизим сифатида таснифланади. Бундай ёндашув бошқарувнинг энг муҳим хусусияти сифатида барча манфаатдор томонларнинг талабларини ўзаро узвийликда кўриб чиқиш ва қаноатлантиришни тақозо қилади. Демак, бошқарув, бошқарув тизими ташкилотнинг мақсад ва вазифаларини белгилаб бериш, режалаштириш, амалга ошириш ва назорат кичик тизимларини шакллантиришда ташқи ва ички муҳит талабларини эътиборга олиши лозим



бўлади. Ташқи ёки ички муҳитга тегишли бўлган исталган элемент талабларини инobatга олинмаслиги ташкилот фаолиятини инқирозга олиб келиши мумкин; - ташқи муҳитдаги ўзгаришлар ва рақобат курашининг кучайиб бориши шароитида бошқарув ва бошқарув тизими ривожланишининг узоқ муддатли мақсадлари ҳамда уларни амалга ошириш механизмлари ва воситаларини белгилаб бериш имкониятига эга бўлиши зарур. Бунда илмий тадқиқот натижаларига асосланган инновацион ташкилий тузилмалар ва рақамли технологияларни бошқарув тизимида қўллаш, менежментнинг сифат стандартларини жорий этишга эътибор қаратилиши муҳим аҳамият касб этади; - бошқарув ва бошқарув тизими ташкилотнинг исталган бўғинида фаолият юритувчи индивидлар ва уларнинг бирлашмалари учун етарли даражадаги мотивация тизимини ишлаб чиқиши керак.

Мотивациянинг мақсади ташкилотда юз бераётган жараёнларни индивидлар ва бўлимлар томонидан тўлиқ тушунилиши, фаолият самарадорлиги ва бошқа элементлар билан мувофиқлигини таъминлашга йўналтирилган бўлиши лозим. Юқорида амалга оширилган таҳлил натижаларига асосланган ҳолда “бошқарув – бу ташқи муҳит талабларига мос равишда иқтисодиёт субъектлари фаолиятини ташкил этиш, олиб бориш ва ривожлантиришга қаратилган фаолият туридир”. Глобал муҳит талаблари Глобал ривожланиш дастурлари Минтақавий битимлар ва келишувлар Миллий ижтимоий-иқтисодий муҳит

талаблари Мамлакатни янада ривожлантириш стратегияси Худудий ривожланиш параметрлари Бизнес муҳити талаблари Истиқболли фаолият йўналишлари Техник ва технологик янгиликлар ахборот таъминоти, бошқарув ходимларининг малакавий компетенцияларидан келиб чиққан ҳолда ташкил этилади.

Бундай ҳолатда иқтисодий механизмни ишлаб чиқиш жараёни фаолиятнинг исталган вазиятида қўлланилиши шарт бўлган ягона “ўйин” қоидаларини яратишга йўналтирилади. Бундан келиб чиққан ҳолда “ОТМ бошқарув тизимининг ташкилий-иқтисодий механизми – бу миллий ривожланиш стратегияларида белгиланган мақсад ва вазифалардан келиб чиққан ҳолда ОТМ миссияси ва стратегик мақсадларини амалга ошириш тартибини белгилаб берувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар мажмуаси” тарзида талқин этилиши мақсадга мувофиқ.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, глобал ва миллий даражадаги ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсири натижасида ОТМ бошқарув тизимида трансформацион жараёнлар кучайиб бормоқда. Ушбу трансформацион жараёнлар фақат бошқарув тизими билан чекланмасдан, ОТМларнинг барча функционал фаолият йўналишларини қамраб олаётганлигини эътиборга оладиган бўлсак, бугунги кунда ОТМлар фаолиятини ташкил этиш моделларида жиддий ўзгаришлар юз бермоқда, деган хулосага келиш мумкин. Айни пайтда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сонли Фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон



Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”да: “олий таълим муассасаларида таълим, фан, инновация ва илмий-тадқиқотлар натижаларини тижоратлаштириш фаолиятининг узвий боғлиқлигини назарда тутувчи “Университет 3.0” концепциясини босқичма-босқич жорий этиш” шу билан бирга “хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш, пуллик хизматлар кўламини кенгайтириш ва бошқа бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига олий таълим муассасаларида технопарк, форсайт, технологиялар трансфери, стартап, акселератор марказларини ташкил этиш ҳамда уларни тегишли тармоқ, соҳа ва ҳудудларнинг ижтимоийиқтисодий ривожланишини тадқиқ қилувчи ва прогнозлаштирувчи илмий-амалий муассасалар даражасига олиб чиқиш” каби устувор вазифаларнинг қўйилиши ОТМ бошқарув тизимини шакллантириш ва тўхтовсиз такомиллаштиришнинг назарий асосларини тадқиқ этиш долзарб масалалардан бирига айланмоқда. Фикримизча, ОТМда бошқарув, бошқарув тизими ва бошқарув тизимининг ташкилий-иқтисодий

механизми тушунчаларига аниқлик киритиш фақат назарий аҳамият касб этмасдан, мазкур фаолият йўналишларининг амалий асосларини ривожлантиришда муайян даражада хизмат қилиш зарурлиги. Шу ўринда қайд этиш зарурки, ҳар қандай назарий ишланманинг амалиётга жорий этилиши бир неча босқичлардан иборат бўлади. Бу орқали юзага келиши мумкин бўлган муаммо ва камчиликларни ҳар бир босқичда бартараф этиш имконияти яратилади, шунингдек, ортиқча молиявий харажатлар миқдори қисқартирилади ва тизим фаолиятини трансформациялаш жараёнлари нисбатан “оғриқсиз” бўлиши таъминланади.

Ўзбекистонни келажаги порлоқ бўлиши учун мамлакатимиздаги барча талаба ёшларни замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш ўз олдида мақсад қилиб қўяди деган умиддамиз.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 09.10.2019 й., 06/19/5847/3887-сон; 30.04.2020 й., 06/20/5987/0521-сон
2. <https://iau-aiu.net/> - International Association of Universities. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2021 yil 5/2021 (№ 00055) <http://iqtisodiyot.tsue.uz> 153
3. Касымова Н.А. Covid-19 и новый этап развития высшего образования. Олий таълим тараққиёти истиқболлари. Ўзбекистон Республикаси олий таълим экспертларининг илмий-методик журнали. 2020 й. №8.



4. Адамкулова Ч.У. “Формирование механизма организации управления развитием вуза в условиях модернизации сферы высшего образования: теория, методология, практика (на материалах Кыргызской Республики)”. Диссертация на соис. ученой степени доктора экономических наук. Душанбе, 2018 г.
5. Махмудов А.А. Олий таълим муассасаларида молиявий ресурсларни бошқаришга оид айрим назарий ёндашувлар. «Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar» журнали. № 2 (13) 3, апрель-июнь, 2021 йил 8. Қаҳҳоров О.С. “Таълим тизимида рақобатбардош кадрлар тайёрлаш-нинг бошқарув самарадорлигини баҳолаш.” “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2019 йил
6. COVID-19 Report: an outlook for International Student Recruitment. <https://studyportals.com/intelligence/covid-19-report-an-outlook-for-internationalstudent-recruitment/>  
10. <https://www.facebook.com/groups/scienpolicy/permalink/721197788523500/> - маълумотларидан фойдаланилган.